

Jolanta Karbowniczek

Wpływ tradycyjnych programów nauczania na trudności i niepowodzenia w nauce

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 5, 195-203

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DR JOLANTA KARBOWNICZEK
WYŻSZA SZKOŁA BIZNESU I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
WYDZIAŁ PEDAGOGICZNY

Wpływ tradycyjnych programów nauczania na trudności i niepowodzenia w nauce.

Edukacja dzieci i młodzieży szkolnej niesie ze sobą rozmaite trudności, których rozmiarów niejednokrotnie staje się bardzo przytłaczający nie tylko dla samych edukowanych ale także dla pedagogów oraz rodziców. Źródeł tych problemów można doszukiwać się, mając na uwadze całe spektrum czynników pośrednich, czyli nie związanych bezpośrednio z całością systemu nauczania, jak i czynników mających bezpośredni związek z edukowaniem młodego pokolenia.

Niewątpliwie istotny wpływ na niepowodzenia szkolne ma na pewno program nauczania dzieci i młodzieży szkolnej. To przede wszystkim od właściwie dobranego modelu szkoleniowego zależy ostatecznie osiągnięty przez dzieci i młodzież poziom intelektualny.

Zaczynając temat o niepowodzeniach uczniów w nauce szkolnej musimy mieć na uwadze te sytuacje, które charakteryzują się występowaniem wyraźnych rozbieżności między wymaganiami wychowawczymi i dydaktycznymi szkoły a postępowaniem uczniów oraz uzyskiwanymi przez nich wynikami nauczania¹:

Zakłada się przy tym, że wymagania szkoły są zgodne z uznawanymi w społeczeństwie celami edukacji oraz obowiązującymi programami nauczania.

Niepowodzenia w nauce szkolnej mogą mieć charakter ukryty lub jawny. Niepowodzenia ukryte występują wówczas, gdy nauczyciele nie dostrzegają braków w wiadomościach, umiejętnościach i nawykach uczniów, mimo że braki tego rodzaju - z punktu widzenia wymagań programowych istnieją w wielu przypadkach.

Nie ujawnione w porę i nie zlikwidowane niepowodzenia ukryte prowadzą z reguły do niepowodzeń jawnych. W tym przypadku szkoła dostrzega już występowanie określonych braków w opanowanej przez ucznia wiedzy i ocenia wyniki jego pracy niedostatecznie. Dzieje się tak przeważnie w takich okolicznościach, kiedy wykryte braki mają względnie trwałe charakter, stanowią przejaw opóźnienia danego ucznia w nauce.

Przyczyny niepowodzeń szkolnych są zazwyczaj niezwykle złożone i wielorakie². Należą do nich czynniki, jak niechętny stosunek do nauki, nieodpowiednie zachowanie się w szkole, lenistwo, długotrwała choroba, niekorzystna atmosfera wychowawcza panująca w rodzinie, niedociągnięcia w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły itp.

Złożony charakter przyczyn niepowodzenia ucznia w nauce szkolnej podkreślali zgodnie wszyscy autorzy, którzy zajmowali się dotychczas ich analizą. Nie wszyscy natomiast zgadzali się co do tego, które spośród różnych uwarunkowań, zazwyczaj ściśle ze sobą powiązanych, odgrywają dominującą rolę i decydują ostatecznie o szkolnych postępach uczniów. Jedni badacze skłonni są przypisywać dominujące znaczenie w powstawaniu niepowodzeń złym warunkom społeczno-ekonomicznym, w jakich dzieci i młodzież żyją i wzrastają. Inni główne źródło zła widzą w biopsychicznym „wyposażeniu” uczniów, a jeszcze inni za ten stan rzeczy oskarżają szkołę jako domniemanie miejsce „udręki uczniów”. Częste niepowodzenia i trudności dzieci w nauce wywołują przyczyny społeczno - ekonomiczne. Wiąże się to z trudnymi warunkami materialnymi oraz brakiem właściwej opieki nad dziećmi ze strony rodziców.

Większość to dzieci niedożywione, cierpiące na brak odpowiedniego ubrania i pomocy w nauce, pozbawione należytej opieki ze strony rodziców, zmuszone do wykonywania różnorodnych prac w domu i poza nim, często natury zarobkowej, wychowanie w środowisku o niskim poziomie kultury i niechętnym nastawieniu do nauki.

Jedną z podstawowych przyczyn dydaktycznych niepowodzeń szkolnych jest niewątpliwie nazbyt sztywny, uniformistyczny system nauczania. System taki utrudnia pracę dydaktyczno-wychowawczą, a w wielu przypadkach uniemożliwia łączenie nauki szkolnej z życiem i społecznie uwarunkowanymi potrzebami dzieci i młodzieży, skazując na niepo-

wodzenie uczniów najsłabszych, a i najlepszym nie stwarza warunków umożliwiających im w pełni się rozwijać³. Słabe postępy uczniów w nauce nie są jednak tylko następstwem wadliwego systemu organizacji pracy szkolnej. Często ich źródłem jest niedostateczna pod względem dydaktycznym praca nauczycieli oraz różnorakie braki tkwiące w takich „narzędziach” pracy jak:

- podręczniki,
- pomoce dydaktyczne,
- stereotypowość stosowanych metod pracy dydaktyczno-wychowawczych,
- ciasny praktycyzm w szkolnictwie,
- brak systematycznej kontroli wyników nauczania,
- nadmierne obciążenie uczniów obowiązkami domowymi.

Polskie programy nauczania, zarówno teraz, jak i przed wojną⁴ największą wagę zdają się przywiązywać do tego, aby program reprezentował dorobek ludzkości; na drugim miejscu stawia się wytworzenie w uczniu cech społecznie pożądanych; rozwinięcie w uczniu zdolności adaptacyjno- kreacyjnych jest najmniej ważne.

Obok programu nauczania istotną rolę w procesie edukacyjnym spełniają podręczniki szkolne. Niekiedy bywa, że są one nieodpowiednio przystosowane do potrzeb ucznia. W wielu przypadkach podręczniki stanowią jedyną perspektywę ofiarowaną uczniom. W efekcie przedmiot opiera się na teoriach i uprzedzeniach autora. Choćby starał się on zachować obiektywizm, to i tak zgodnie z tym, co myśli, musi coś wybrać, coś opuścić. Nie zawsze uwzględniając to, co w podręczniku jest ważniejsze i zasługuje na bogatszą reprezentację.

Podręcznik podsumowuje ogromny materiał, siłą rzeczy staje się ogólnikowy i powierzchowny, zniechęcając do głębszego i krytycznego myślenia. Podręczniki do większości przedmiotów starzeją się szybko, są jednak zbyt kosztowne, aby od razu je wymienić.

Materiał źle uporządkowany zawiera fragmenty zbyt trudne dla uczniów określonej klasy lub odwrotnie - zbyt łatwe, które demobilizują ucznia⁵. Luki, które się w nim znajdują, utrudniają zrozumienie dalszych partii. Tendencja do wyprzedzania przez programy szkolne rozwoju dziecka pojawia się coraz częściej w polskiej praktyce programowej

edukacji wczesnoszkolnej. Mówiąc dokładniej, kryterium skuteczności wymaga od konstruktora programu odpowiedzi na trzy pytania:

- kiedy, w której klasie czy w jakim momencie procesu nauczania, wprowadzić daną wiadomość (temat)?
- jaką strukturę nadać materiałowi w obrębie każdego przedmiotu?
- jaką strukturę nadać materiałowi z różnych przedmiotów nauczanych w tym samym czasie?

Decydując kiedy uczeń ma się zetknąć z daną wiadomością, czyli decydując o jej miejscu w programie nauczania, bierze się pod uwagę dojrzałość i potrzeby ucznia oraz prawidłowości uczenia się i wymogi nauczania.

Dojrzałość ucznia w scentralizowanym systemie szkolnym mierzy się jego wiekiem chronologicznym. Każdy program zakłada do czego są zdolni uczniowie poszczególnych klas, a zwłaszcza:

- czy są w stanie posługiwać się pewnymi operacjami umysłowymi, rozumieć pewne zależności i wykonywać zadania określonego rodzaju?
- czy są emocjonalnie gotowi przyjmować ze zrozumieniem i bez traumatycznych skutków uczuciowo znaczące informacje?
- czy posiadają wiedzę umożliwiającą pracę nad danym tematem?

Problematyka doboru i układu treści kształcenia ma obecnie charakter priorytetowy w badaniach pedagogicznych i dydaktycznych prowadzonych w skali światowej. „Program nauczania budził i budzi w środowiskach nauczycielskich, a także wśród rodziców, duże emocje. Mówi się dość często, że programy są „przeładowane”, że przekraczają możliwości poznawcze uczniów i powodują znaczne obciążenie nauką szkolną. Tak więc powszechne narzekanie na funkcjonowanie systemu edukacyjnego to przede wszystkim narzekanie na program nauczania. Na przestrzeni kilku ostatnich lat jesteśmy więc świadkami ciągłego „odchudzania” programów”⁶.

Przez długi czas za pewnik pedagogiczny uchodziło dostosowanie nauczania do już osiągniętego poziomu rozwoju uczniów. Wymagania przekraczające ten poziom uważano za źródło niechęci uczniów do nauki i przyczynę niepowodzeń szkolnych.

„Nauczyciele na co dzień spotykają się z trudnościami uczniów w nauce. Zwykle starają się im pomóc, zapewniając w ten sposób sobie i uczniom poczucie satysfakcji z wykonywanej pracy.

Wśród różnych problemów towarzyszących pracy pedagogicznej nauczyciele borykają się przede wszystkim z brakiem środków finansowych, które wpływają na słabe wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce naukowe, a także rodzą u nich poczucie zagrożenia ze względu na utratę pracy i środków do życia. Inne trudności wiążą się z ciągłymi zmianami w siatce godzin, zmianami programowymi i kadrowymi”⁷.

„Przepełnione klasy oraz nadmierny program dydaktyczny utrudniają organizację pracy wychowawczej z uczniami”⁸. W kształceniu nauczycieli zaniedbywany jest aspekt rozwoju psychicznego i fizycznego dziecka. Przygotowanie pedagogiczne nauczycieli jest również na ogół słabe.

Wymienione przyczyny trudności uczniów w nauce są bardzo rozległe i wynikają z różnych źródeł, toteż likwidowanie tych trudności, wymaga także od nauczyciela niemałej wiedzy pedagogiczno-psychologicznej.

Problem niepowodzeń szkolnych uczniów można rozpatrywać w wielu aspektach, w zależności od tego, na co chce się zwrócić uwagę. Zagadnieniem niepowodzeń w szkole zajmuje się wielu pedagogów i psychologów, teoretyków i praktyków⁹. Wskazują oni przyczyny niepowodzeń w nauce, wyjaśniają od jakich czynników one zależą oraz proponują środki zaradcze. Nie zawsze bierzemy pod uwagę fakt, że uczeń, wstępując do szkoły chce się uczyć. Czasami po kilku latach nauki jego motywacja staje się słabsza niż na początku, a u niektórych uczniów zupełnie zanika. Taki brak motywacji jest bardzo ujemną cechą. Musimy tak zainteresować ucznia i poprowadzić lekcję aby spotkał się z nieznanymi zjawiskami w sposób ciekawy, przystępny i godny uwagi.

Z. Włodarski uważa, że „duży niepokój budzi nie wyrównany start dzieci w uczeniu się szkolnym. Poziom ich rozwoju w momencie wstępowania do szkoły okazuje się bardzo zróżnicowany, a oddziaływania najczęściej, są dostosowane do wiadomości i umiejętności przeciętnych. Trudności pojawiają się u dzieci gorzej przygotowanych do uczenia się szkolnego”¹⁰.

Zasadę doboru pedagogicznego uczniów i tworzenia z nich grup i klas względnie jednorodnych głosił u nas w okresie międzywojennym B. Nawroczyński. Zdaniem tego autora : „... w wychowaniu nie wolno dążyć do podciągania wszystkich pod jeden strychulec.

Raczej należy dążyć do tego aby zapewnić każdej jednostce tak dalece posunięty rozwój jej sił, do jakiego ona jest zdolna, i tak szeroki zakres wykształcenia jaki może zdobyć”¹¹.

Wiele niepowodzeń uczniów w nauce dopatrujemy się w wadliwych planach i programach nauczania, złych warunkach pracy szkół, niedostatków pomocy naukowych, itp., tzn. w czynnikach od nauczyciela względnie niezależnych. Szkoła bowiem nie stoi wiedzą czy nauczycielem - stoi ona uczniem, a każdy z nich jest inny - pod względem stanu zdrowia, poziomu zdolności, zainteresowań, cech charakteru, sytuacji rodzinnej itp. Skoro każdy uczeń jest inny, to nie można wszystkich traktować jednakowo. „ Nauczyciel musi dostrzec problemy, które ma dziecko. Jeżeli tego nie zauważy, uczeń straci zaufanie do niego. By tego typu zaufanie zaistniało, musi być odpowiednia atmosfera życzliwości nauczyciela do dzieci”¹².

W dydaktycznych przyczynach niepowodzeń szkolnych warto podkreślić istotne wnioski powstawania opóźnień i ich zwalczania:

1. Dydaktyczne przyczyny niepowodzeń szkolnych - tak zależne, jak i względnie niezależne od nauczyciela - tylko w wyjątkowych przypadkach występują pojedynczo. Najczęściej tworzą powiązane ze sobą kompleksy, a niejednokrotnie pojawiają się także obok przyczyn poza pedagogicznych, przede wszystkim społeczno-ekonomicznych.
2. Wśród przyczyn dydaktycznych dominuje na ogół niewłaściwa praca nauczyciela, tzn. popełniane przez niego błędy metodyczne, niedostateczna znajomość uczniów oraz brak należytej opieki nad uczniami borykającymi się z trudnościami w nauce.
3. Każdy przypadek niepowodzenia w nauce wykazuje sobie tylko właściwe cechy i dlatego wymaga odrębnej analizy.
4. Zapobieganie opóźnieniom szkolnym oraz zwalczanie niepowodzeń już ujawnionych zapewnia dobre wyniki w tym tylko przypadku, kiedy szkoła bierze pod uwagę cały kompleks ewentualnych przyczyn owych opóźnień, także poza dydaktycznych, ujawnia przyczynę właściwą dla danego ucznia i na niej koncentruje swoją aktywność korektywną.

Zawód nauczyciela znacznie różni się od innych, ponieważ obfituje w większą ilość niespodziewanych zdarzeń i wymaga od niego podejmowania decyzji mających wpływ na charakter czy poziom wiedzy dzieci i młodzieży. Wprowadza młode pokolenie w krąg nagromadzonych przez ludzkość dóbr i doświadczeń, wykorzystuje całe bogactwo metod, wszystkie podstawowe elementy nauki, sztuki, techniki i życia społecznego.

Celem szkoły nie powinno być poprowadzenie wszystkich dzieci do uniwersytetu, ale danie każdemu dziecku przygotowania do życia według jego potrzeb i możliwości. Dobro dzieci powinno być wspólnym mianownikiem wszelkich działań - tak domu, jak i szkoły, zwłaszcza wtedy, gdy konieczna jest pomoc.

Wnioski

1. Zmian treści zawartej w podręcznikach szkolnych.
2. Zmniejszenie ogromnej ilości niepotrzebnych wiadomości, a skupienie się na rzeczach najbardziej istotnych.
3. Odejście od stereotypowych metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.
4. Zmniejszenie nadmiernych obciążeń uczniów obowiązkami domowymi.
5. Poszerzenie praktycyzmu w szkolnictwie.
6. Systematyczna kontrola wyników nauczania, niestety obecnie bez ocen.
7. Zmniejszenie nakładów finansowych (pomoce dydaktyczne).

Streszczenie

Artukół zawiera analizę funkcjonowania programu szkolnego pod kątem niepowodzeń i trudności w nauce.

Przedstawiono w nim również inne czynniki np. społeczno-ekonomiczne mające wpływ na trudności w zdobywaniu wiedzy szkolnej.

Ponadto zaproponowano zmiany mające na celu poprawę programu nauczania, a co za tym idzie, lepszą przyswajalność wiedzy przez uczniów. Zasygnalizowano także konieczność wczesnego wychwytywania i zapobiegania błahym z pozoru trudnościom i niepowodzeniom towarzyszącym dzieciom i młodzieży w szkole.

PRZYPISY

- ¹ Kupisiewicz Czesław; Encyklopedia pedagogiczna pod redakcją Pomykały Wojciecha, Warszawa 1993.
- ² Okoń Wincenty; Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej; Warszawa 1998.
- ³ Kupisiewicz Czesław; Podstawy dydaktyki ogólnej; Warszawa 1995.
- ⁴ Konarzewski Krzysztof; Sztuka nauczania - Szkoła, Warszawa 1993.
- ⁵ Ornstein Allan; Hunking Francis; Program szkolny - założenia, zasady, problematyka. Tłumaczenie Kruszewski Krzysztof; Warszawa 1998.
- ⁶ Więckowski Ryszard; Pedagogika wczesnoszkolna; Warszawa 1995.
- ⁷ Pańtag Genowefa; Jak eliminować trudności uczniów w nauce? Nowa Szkoła Nr 6/1992 s.340.
- ⁸ Chojecka Maria, Serajski Jerzy, Zdunkiewicz Lech, Przyczyny niepowodzeń szkolnych; Warszawa 1975.
- ⁹ Piłat Zbigniew; Powodzenia i niepowodzenia w nauce; Życie Szkoły Nr 10/1998; s.610.
- ¹⁰ Włodawski Ziemowit, Matczak Anna; Wprowadzenie do psychologii; Warszawa 1992.
- ¹¹ Nawroczyński Bogdan; Swoboda i przymus w wychowaniu. Siedem rozpraw pedagogicznych; Warszawa 1929.
- ¹² Zagajewski Andrzej; O niepowodzeniach szkolnych (refleksje); Nowa Szkoła Nr 6/1994; s.387.